

Bedelordekloosters, 's-Hertogenbosch en de Bossche School

In Nijmegen promoveerde op 21 juni 1999 Frans Jozef van der Vaart op een bundel van drie studies.

Al geruime tijd geleden werd het toegestaan om op reeds gepubliceerde, gebundelde artikelen te promoveren. Een vereiste is wel dat de artikelen over één onderwerp gaan of een duidelijk verband met elkaar hebben. In de onderhavige bundel is daar nauwelijks sprake van. Twee van de drie artikelen handelen over een middeleeuws onderwerp, het derde over de Bossche School. Het verbindend element is volgens de auteur dat alle artikelen handelen over 'een visie op architectuur' (p. 25), maar daar houdt het dan ook wel mee op.

De eerste studie toetst de hypothese van de beroemde Franse mediëvist Le Goff dat de bedelorden van de franciscanen en dominicanen zich steeds in steden vestigden. Je kon pas van een stad spreken als deze orden er een vestiging hadden. De hypothese werd al in 1977 onder vuur genomen door Henderikx. Van der Vaart, die in Nijmegen kunstgeschiedenis en rechten studeerde, hanteerde bij zijn toetsing een statistische analyse waarbij zelfs het programma Access te hulp werd geroepen. De overigens uiterst kleine relationele database (enkele honderden records) werd bevraagd met het programma SQL. Resultaat van dit spuurwerk, waarbij de auteur hulp kreeg van deskundigen op het gebied van de informatietechnologie, is dat de bedelbroeders zich bij voorkeur in steden vestigden en dat meestal het toeval de plaats bepaalde waar zij hun eerste klooster bouwden. Wel werd het klooster vaak na enige tijd verplaatst. In 's-Hertogenbosch vestigden de franciscanen (minderbroeders) zich in 1228, de dominicanen (predikheren) volgden veel later, in 1296. De bewering van de auteur dat de francis-

canen aanvankelijk achter het huidige stadhuis gevestigd waren, is onvoldoende onderbouwd en berust meer op een idee dan op feitelijk bronnenmateriaal. Een schepenakte uit 1444 die in zijn betoog een wezenlijke rol speelt, bleek bij eigen onderzoek onbruikbaar.¹ Het huis 'die Capelle' dat in deze akte werd overgedragen lag *naast* het huis dat de familie Haeck ooit van de minderbroeders kocht. Zelfs als we aannemen dat 'die Capelle' rond 1425 bezit is geweest van de franciscanen, mogen we dan veronderstellen dat dit huis al in 1228 hun eigendom was en als dat al zo zou zijn, dat dit huis het oorspronkelijke klooster geweest is? De Bossche stadskronieken stellen alle dat de broeders zich vestigden op de plaats waar zij tot 1629 zouden verblijven, dat wil zeggen aan de Markt, daar waar nu de nieuwe v&d staat. Ook W. Steurs (in *Naissance d'une région, Aux origines de la Mairie de Bois-le-Duc*, een werk dat Van der Vaart niet heeft geraadpleegd) is deze mening toegedaan. Vooralsnog is er derhalve geen enkele reden te veronderstellen dat de minderbroeders achter het stadhuis begonnen zijn.

De tweede studie gaat over het Bossche dominicanenklooster en de invloed die dit gebouwencomplex zou hebben gehad op de ruimtelijke ordening. Als kardinale bron diende een uit 1639 daterende plattegrond van het Bossche dominicanenklooster. Helaas maakt de onderzoeker niet duidelijk binnen welke context deze kaart gebruikt moet zijn. Kritisch bronnenonderzoek staat of valt met een grondige studie van de context. Pas dan wordt de informatiewaarde van het document ten volle benut. Schrijver veronderstelt dat de plattegrond gemaakt is omdat men het hele complex af wilde breken. Deze veron-

derstelling is dubieus: waarom een landmeter opdracht geven om een gebouw in te meten als je dit wilt slopen? Of hebben de 'projectontwikkelaars' Johan Gans en Frans Blom rond 1640 soms andere plannen gehad met dit gebouw, bijvoorbeeld huisvesting van een hoge ambtenaar of een militair doel? Anders dan het minderbroederklooster dat aan de Markt gevestigd was, lag het klooster van de predikheren achter de bebouwing van de Hintamerstraat. Van der Vaart meent dat het gebouw aanvankelijk aan de straat lag, maar dat het na de stadsbrand van 1419 naar het noorden is verplaatst. De derde studie is het meest geslaagd. Na de bevrijding bleek dat met name in de twee zuidelijke provincies bijzonder veel katholieke kerken waren verwoest of zwaar beschadigd. Herbouw en nieuwbouw werden terstond ter hand genomen. De kerkelijke autoriteiten hadden daarbij een voorkeur voor traditionele bouwstijlen. Het was de Delftse School die onder leiding stond van de katholieke hoogleraar ir. M.J. Granpré Molière (1883-1972) die in het gat sprong. In 's-Hertogenbosch ontstond als een pendant de 'Bossche School' die zich baseerde op de denkbeelden van dom H. van der Laan (1904-1991). Deze Leidenaar, in 1926 ingetreden in de Sint-Paulusabdij in Oosterhout, ontwikkelde een theorie over de architectuur, gebaseerd op de leer van de middeleeuwse theoloog Thomas van Aquino. Dom van der Laan centreerde zijn theorie rond het plastisch getal, een getal (1:0,755) waarop het hele ontwerp gebaseerd diende te zijn. Het resultaat was een sterk archaïserende bouwstijl gekenmerkt door veel baksteen, veel kolommen en een zekere strengheid. Een goed voorbeeld is de Sint-Catharinakerk in Heusden. De Bossche School heeft tot 1957 het bouwen in

De San Salvatorkerk in Orthen is in 1955 gebouwd in de traditie van de Bossche School. Het ontwerp was van de architecten P.W. en H. de Graaf. (Foto: Stadsarchief)

katholieke kring in hoge mate bepaald. Na 1960 ontstond een nog soberder variant, maar kregen ook architecten die 'modern' bouwden steeds meer kans. Van der Vaart besteedt veel aandacht aan de vaak felle discussies in het architectenwereldje. Een zo uitgesproken visie op architectuur als die van dom Van der Laan roept natuurlijk navenante reacties op terwijl ook in de kerk zelf andere denkbeelden leefden. Daarbij valt te denken aan de Capucijn Constantinus (J.N. Reijgersberg) die vond dat de gelovigen een vrij zicht op het altaar moesten hebben. Dat betekende wel geen of zo weinig mogelijk storende kolommen, maar dat was volgens Van der Laan nu juist een wezenlijk onderdeel van elk gebouw. Wat nog eens onderzocht moet worden is hoe de gelovigen en de media op deze stro-

ming reageerden. Onderzoek in kranten waarbij vooral ingezonden stukken, opiniërende artikelen en verslaggeving van belang zijn, kan aantonen hoe leken erover dachten. Al met al biedt dit netjes uitgevoerde boek voor de liefhebber van de Bossche historie heel wat wetenswaardigs, maar tevens toont het aan dat het onderzoek naar de middeleeuwse Bossche kloosterarchitectuur nog lang niet af is. Ontsluiting en beschikbaarstelling van de rijke databanken van de gemeentelijke afdeling BAM (Bouw-historie, Archeologie en Monumenten) en een betere toegankelijkheid van de kerkelijke archieven zijn daarvoor een noodzakelijke voorwaarde. De paar onderzoekers die dit materiaal aan kunnen, lopen anders verder, naar een andere stad.

Frans Jozef van der Vaart, *Bedelordekloosters, 's-Hertogenbosch en de Bossche school. Studies over architectuur en stedenbouw*. Nijmeegse Kunsthistorische Studies dl. VII (Nijmegen University Press 1999).

* Ton Kappelhof is historisch onderzoeker bij het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag.

Noot

- 1 Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Bosch protocol R.A. nr. 1214 fol. 43v (akte d.d. 31 januari 1444); in de noot van Frans Jozef van der Vaart (op p. 21) wordt het R-nummer voor een regestnummer aangezien en wordt als vindplaats blad 43 opgegeven.